

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1\(37\).281829](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.1(37).281829)

УДК 14+140

Сергій Шевцов, Василь Мацьків

ПЕРЕДМОВА ВІД ПЕРЕКЛАДАЧІВ «ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПЛАТОНА» ЕЖЕНА НАПОЛЕОНА ТІГЕРШТЕДТА

Книга Е. Н. Тігерштедта «Інтерпретації Платона» підсумовує шляхи розвитку платонізму та набуття у розумінні філософії Платона за попередні двісті років. Фінський дослідник будує свій огляд на методологічних засадах не лише окремих дослідників, але й цілих напрямів. Літературознавець та редактор за фахом, Е. Н. Тігерштедт проніс любов до античності через все життя і ця його книга стала водночас підсумком його дослідження та життя.

Ключові слова: антична філософія, Платон, Тігерштедт, інтерпретація.

Невелика за обсягом книга Ежена Наполеона Тігерштедта має особливу долю серед безмежного моря світової літератури про Платона. Видання цієї праці, як ми здатні сьогодні визнати, лежить на межі (або прокладає її?), яка розподіляє два цілком різних періоди досліджень філософії Платона та платонізму (в широкому сенсі). В своїй книзі Тігерштедт розглядає та підсумовує шляхи розвитку платонізму та набуття у розумінні філософії Платона за попередні двісті років. Він робить це компактно, структурно, чітко та виявляє методологічні засади не тільки окремих дослідників, але й цілих напрямів. Його критичне ставлення до більшості з них ніяк не заважає створенню ним об'єктивної та ясної картини дослідницьких пошуків та запропонованих рішень. Його праця є своєрідним підсумком попереднього етапу, а наступний носить вже інший характер та не піддається подібному структуруванню. Як визнає ще у 1996 році Джеральд Пресс, один з авторитетних сучасних дослідників Платона, «останнім часом не проводилося дійсно всебічного огляду літератури, й сумнівно, чи можливо це взагалі». Саме це перетворює невелике, але систематичне та послідовне дослідження Е. Н. Тігерштедта *Interpreting Plato* на один з кращих на сьогодні вступів до досліджень платонівської філософії.

Ежен Наполеон Теодор Фредерік Густав Тігерштедт (1907–1979) не був філософом ні за освітою, ні за діяльністю, ні за спрямованістю інтересів, скоріше це було покликом його душі та схильністю розуму. Він народився в родині статського радника Королівства Польського, яке на той час було частиною Російської імперії. Втім ще в дитинстві разом з батьками Ежен Тігерштедт переїхав до незалежної Фінляндії, де у Гельсінкі отримав освіту у відомому Шведському Нормаль ліцеї (*Svenska Normallyceum*, в якому декількома роками пізніше навчався відомий логік Георг Генрік фон Врігт), і вже тоді у нього оприявнились дві особисті пристрасті, які визначають все

його життя та творчість – любов до давньої історії та літератури. У Гельсінському університеті, Ежен сконцентрував увагу на вивченні історії та давньогрецької літератури, в чому допомагали непересічна пам'ять майбутнього дослідника та його схильність до мов – значно пізніше один з його студентів, Горацій Енгель, історик літератури та критик, згадував, що Тігерштедт напам'ять цитував літературні уривки принаймні на сьомі мовах.

Далі він працював як літературний критик та редактор, надрукував декілька літературознавчих праць та історичних оглядів літератури, його твори та погляди вплинули на подальші уявлення про шляхи розвитку скандинавської літератури, він досі визнається одним з найбільш авторитетних та впливових істориків літератури у скандинавських країнах. З середини 50-х років він переїхав до Швеції, де став професором літератури Стокгольмського університету – дисертацію, присвячену розгляду релігійних проблем у фінсько-шведській літературі, 646 сторінок ретельного дослідження, він захистив ще у 1939 році, – але й на цій посаді він не припиняв редакторської діяльності, значним чином саме йому належить формування досі актуального академічного стандарту викладання та вивчення шведської літератури.

Заразом, судячи з хронології та послідовності його публікацій та дослідницьких пошуків, з середини 60-х років та до смерті його все більше приваблював світ античної Греції, і саме у цій царині Е. Н. Тігерштедт отримав світове визнання. У 1965 році він друкує перший том «Легенди про Спарту в класичній античності», дослідження, над яким він продовжив працювати до 1978 року, коли вийшла остання, третя частина. Через два роки Тігерштедт закінчує книгу про Данте, і далі всі його творчі пошуки фокусуються на антикознавстві – «Платонова ідея поетичного натхнення» (1969), «Занепад та падіння неоплатонічної інтерпретації Платона» (1974), «Інтерпретації Платона» (1977). Книга про Спарту, де розглядається сприйняття цієї держави та її вплив на всю класичну античність, вагома й сьогодні, іноді її називають *magnum opus*, тобто головною працею фінсько-шведського вченого. Тут не місце говорити про неї, зазначимо тільки, що й досі нікому не вдалося розкрити це питання навіть приблизно з такою повнотою та вичерпаністю. «Платонова ідея поетичного натхнення» ще тримала зв'язок із літературними пошуками та проблемами, в центрі уваги було питання про сприйняття поетів у Греції як релігійного явища (що певною мірою повертало до теми дисертації 1939 року). Щодо останніх двох творів Тігерштедта, то тут йому вдалося не тільки стати до боротьби за очищення Платона від інтерпретаційних викривлень, і зробити це успішно й вдало, але й створити певні філософські портрети історичних епох тлумачень платонівських текстів. Серед нескінченних підходів, напрямів,

розбіжностей та протистоянь дослідників Тігерштедту вдалося виокремити та виразити основні магістральні шляхи, за якими декілька епох знаходили власне обличчя через тлумачення Платонових діалогів. Сам Тігерштедт зауважував, що відсутність глобальної історії традиції платонізму досить негативно відбивається на сучасному рівні досліджень, і йому, за визнанням відомого французького історика філософії Люка Бріссона, вдалося певним чином її створити. Продовженням цього напрямку роботи стала книга «Інтерпретації Платона», переклад фрагменту якої ми пропонуємо українським читачам і про яку мова піде далі.

Тігерштедт був людиною своєрідною, дуже самотньою, після смерті батьків в нього майже не залишилось близьких. Він був відомий своїм критичним ставленням та різкими полемічними випадками до значної кількості колег-дослідників, він нетерпляче ставився до нових модних підходів у дослідженнях класичної спадщини, його дивовижна ерудиція не дозволяла йому миритися з примітивними, однобічними, а часто просто неосвіченими тлумаченнями класичних творів. За це його побоювались студенти, а ще більше – аспіранти, які шукали наукового керівника, та іноді – колеги. Можна припустити, що своїми думками та душею він все більше прикипав до людей античної доби, і насамперед – великого Платона. І остання, але напрощуд показова риса – після виходу на пенсію у 1974 році Е. Н. Тігерштедт переїхав сам та перевіз свою велику бібліотеку на острів Самос, той самий, де, згідно з історичними переказами, жив першу частину свого життя славнозвісний Піфагор.

Як вже було зазначено, Тігерштедт не був філософом, але звернення до проблеми розуміння Платона змусило його вийти на шлях філософії. «Інтерпретації Платона» отримали різні оцінки з боку антикознавців та дослідників Платона, наприклад, Джеральд Пресс вважав, що цей історичний огляд тлумачень філософії давньогрецького філософа «залишається найкращим в історії досліджень Платона», його переконання поділяв Джон Глюкер, який характеризував цю книгу як «найпрекраснішу та найінтелектуальнішу... з усієї проблеми та історії екзегези Платона, яку я коли-небудь бачив». Водночас у своїй рецензії Майлз Бьорніт визначав її як «цікаву, але поверхову книгу, в якій розглядаються відповіді дослідників на проблему інтерпретації Платона з 19-го століття й раніше. Ясно написана, сповнена різко зневажливими судженнями про життєвий шлях вчених, вона дуже повчальна на обраному нею рівні узагальнення, але не здатна зробити вагомий внесок у питання, що обговорюється». Йому вторить Дебра Нейлз: «Досить нехитра монографія з історії інтерпретації Платона, прихильна радше до літературного, ніж до аналітичного підходу».

Не справа перекладачів надавати характеристику книзі – вони в будь-

якому сенсі є зацікавленою стороною, навіщо, в іншому разі, було б її перекладати. Але варто зазначити, що навіть негативні відгуки на цю книгу визнають її переваги як вступу та знайомства з проблемою – цікавість, ясність, простоту та інформативність (змістовність). Заразом слід погодитись, що поруч з разючою (на наш погляд) критикою багатьох розглянутих концептуальних підходів, власне рішення автора виглядає не дуже рельєфним та переконливим. Значним чином він схиляється до розуміння діалогу як живої форми презентації філософської проблеми або декількох проблем, та неординарного засобу залучення читача до її / його обміркування.

Як перекладачі ми насамперед намагались передати у повному обсязі думку Е. Н. Тігершtedта, вважаючи мовну форму її виразу невід’ємною складовою, тому прагнули відтворити стиль та ритм оригінального тексту на іншому мовному матеріалі. Деякі складнощі створювала так звана «номенклатура», тобто іноземні власні назви та прізвища, написання яких в українській мові ніяк не можна вважати сталим. Ми намагались при цьому спиратися на вже існуючі наукові видання та принципи транслітерації іноземних імен. Заразом, від початку ми прийняли два ключових рішення: 1) відтворювати подвоєння приголосних у прізвищах; 2) передавати г як г, h як г. Щодо «правила дев’ятки», то йому надається перевага лише тоді, коли цей варіант написання переважає у більшості вже існуючих наукових видань. Наприклад, Аристотель, а не Арістотель (хоч нові українські переклади починають схилятися до другого).

Крім того, Тігершtedт багато та охоче цитує інші дослідження, завжди наводячи фрагменти текстів оригінальною мовою; ми зберігали це авторське цитування, але надавали у дужках переклад фрагментів. Виключенням залишилися цитати англійською, які ми одразу перекладали, щоб залишити єдність тексту, котра була притаманною вихідному виданню. Також ми залишали окремі терміни та вирази, які автор наводив грекою, додаючи найбільш відповідний до контексту переклад. Автор не вказує, за яким джерелом він цитує грекомовні тексти (хоча завжди вказував, чиї переклади він використовував), і в декількох місцях наведені ним тексти мали незначні розбіжності з грекомовними текстами, якими користувались перекладачі. Оскільки ми не мали можливості перевірити точність цитат, ми відтворювали ці фрагменти за тими виданнями, до яких мали доступ і які вважали найбільш авторитетними. Наприклад, для Платона це видання: Plato. *Platonis Opera*. Ed. John Burnet. Oxford University Press, 1903; а іноді: Plato. *Plato in Twelve Volumes*. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd., 1925; для Аристотелевої *Метафізики*: Aristotle. *Aristotle's Metaphysics*. Ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. 1924; для його *Нікомахової етики*: Aristotle's *Ethica Nicomachea*. Ed. J. Bywater. Oxford,

Clarendon Press, 1894.

Ми намагались, наскільки можливо, використовувати наявні українські переклади грецьких та латинських текстів (у тих випадках, коли Тігерштедт використовував англомовні переклади), але не завжди вони збіглися, та зазвичай змінювали акценти, що іноді заважало зрозуміти думку автора; у таких випадках ми надавали власний переклад фрагментів (вже з англійської) з метою зберегти логіку викладу та послідовність думки Тігерштедта, разом, наводили відповідний фрагмент з українськомовних перекладів у примітках.

Насамкінець хотілося б висловити щире подяку всім, хто сприяв реалізації нашого задуму. Окремі слова вдячності хотілося б висловити професору Тому Сандлунду, який надав права на видання перекладу цієї книги, та професору Аллану Бовену за підтримку та люб'язну допомогу задля друку його статті. Не в останню чергу слід відзначити наших близьких та друзів, які неодноразово допомагали нам у пошуках і завжди поділяли з нами труднощі протягом майже трьох років, поки ми працювали над цим перекладом. Хотілося би подякувати всім, хто проявляв зацікавленість та підтримку. Сподіваємося, переклад знайде свого читача.

Твори Е. Н. Тігерштедта. *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur* (1939); *Studier i Paul Valérys tankevärld* (1941); *Topelius-studier I–II, Historiska och litteraturhistoriska studier 18–19/1943*; *Sainte-Beuve. En studie* (1944); *Svensk litteraturhistoria*. Stockholm (1948; 4 uppl. 1971); *Johan Henric Kellgren*. Stockholm (1954; 2 uppl. 1966); *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria I–V*. Stockholm (1955–1958; 2 uppl. 1965–1967); *Bonniers allmänna litteraturhistoria I–VII*. Huvudred. E. N. Tigerstedt. Stockholm (1959?1966); *Engelsk nyhumanism och nyklassicism under 1700-talet*. Stockholm (1963); *The Legend of Sparta in Classical Antiquity I–III*. Stockholm (1965–1978); *Dante. Tiden, mannen, verket*. Stockholm (1967); *Plato's Idea of Poetical Inspiration* (1969); *The Decline and Fall of the Neoplatonic Interpretation of Plato* (1974); *Interpreting Plato*. Stockholm (1977).

Sergiy Shevtsov, Vasyly Matskiv

TRANSLATORS' FOREWORD OF INTERPRETING PLATO

BY EUGENE NAPOLEON TIGERSTEDT

The book by E. N. Tigerstedt Interpreting Plato sums up the development of Platonic studies and heritage in understanding Plato's philosophy over the previous two hundred years. The Finnish researcher builds his review on the methodological principles not only of individual researchers, but also of entire areas. A literary critic and editor by profession, E. N. Tigerstedt carried

the love of antiquity through his whole life, and this book of his was both the result of his research and life.

Keywords: *antic philosophy, Plato, Tigerstedt, interpretation.*

Стаття надійшла до редакції 8.04.2022

Стаття прийнята 8.05.2022